

*Іваничук Р. А.,
здобувач кафедри теорії та історії держави і права
ПВНЗ «Університет Короля Данила»*

КОНСТИТУЦІЙНИЙ РІВЕНЬ ЮРИДИЧНОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ФУНКЦІЙ ПРАВА В УКРАЇНІ

Анотація. У статті досліджено особливості юридичного закріплення функцій права на рівні Конституції України. Визначено основні механізми реалізації функцій права на шляху розбудови України як демократичної правової держави. Визначено, що основною проблемою, пов'язаною із практичним застосуванням принципу верховенства права, є певна його невизначеність. Оскільки під «правом» насамперед розуміється право неписане, мовчазне, яке не має чіткого матеріального вираження; ба більше, воно має надто складну і багатогранну сутність, що унеможливило надання йому матеріальної форми шляхом вираження в логічних поняттях та створення «писаного» кодексу, який би охоплював повний обсяг такого «надпозитивного права». Законодавець, приймаючи нормативний акт, або суддя, вирішуючи конкретну справу, мусять кожного разу звертатися до принципу верховенства права і з'ясувати для себе його значення в кожному конкретному випадку. Зрозуміло, що кожен із них під час вирішення питання щодо тлумачення подібних природно-правових принципів буде виходити із власних переконань і професійних навичок. Наголошено, що нині в українському суспільстві простежуються деякі недоліки щодо гарантування прав та свобод людини і громадянина, оскільки наша країна перебуває в перехідному періоді до соціальної, правової держави. Тому обов'язковими умовами подолання кризи сучасного перехідного періоду в Україні має бути створена ефективна система захисту прав, свобод та законних інтересів громадян, підвищення правової культури та правової свідомості шляхом надання ефективної правової допомоги населенню, приведення вітчизняного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів, розроблення наукової концепції розвитку законодавства, насамперед його функціональних аспектів, з орієнтацією на реальне забезпечення прав людини та всебічний розвиток особистості. Зроблено висновок, що Конституція України, як Основний Закон держави, загалом гарантує та забезпечує права і обов'язки громадян, суспільства та держави шляхом їх втілення в організаційно-інтегративній, інформаційно-комунікативній, соціально-економічній, культурно-виховній та регулятивно-аксіологічній функціях права.

Ключові слова: Конституція України, функції права, реалізація функцій права, права та свободи людини і громадянина.

Постановка проблеми. Сучасний період розвитку української державності супроводжується багатьма динамічними процесами, які відіграють важливу роль у розвитку вітчизняної правової системи, зокрема її функціональних аспектів, та здійснюють суттєвий вплив на розвиток суспільних відносин, зокрема конституційних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти конституційної функціональної характеристики права у своїх

дослідженнях розглядали такі науковці, як В. Погорілко, М. Савчин, Ж. Бюрдо, В. Шаповал, Ю. Шемшученко, О. Скакун, П. Рабінович, В. Ковальський та інші.

Метою статті є проведення аналізу конституційного рівня юридичного закріплення функцій права.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для того, щоб дослідити конституційний рівень юридичного закріплення функцій права України, необхідно насамперед проаналізувати основні наукові підходи до визначення і розуміння цієї проблематики. Термін «конституція» (від лат. *constitutio* – встановлення, устрій) [1] був відомим ще в Давній Греції та Стародавньому Римі. Римські імператори видавали акти, в яких вживався цей термін. Але до XVIII ст. в літературі на наукову тему термін «конституція» вживався та отожднювався з терміном «форма держави», а точніше її устрою. Таке розуміння конституції започатковане Аристотелем, який визначав її як устрій держави (полісу). Перше нормативне визначення конституції було надане в Декларації прав людини і громадянина 1789 р., згідно з якою тільки те суспільство має конституцію, в якому гарантовано права людини і проведено поділ влади. Поняття конституції є багатомірним, однак основна дискусія зводиться до її нормативного та сутнісного змісту. Тому М.В. Савчин стверджує, що, з одного боку, конституцію необхідно розглядати як певний нормативний акт, а з іншого – як певний тип правопорядку, який забезпечує правове оформлення публічної влади та свободу вільного розвитку індивіда в демократичному суспільстві [2, с. 114].

Нині найбільш поширеним є визначення конституції за її змістом. На думку Ж. Бюрдо, конституція – це сукупність правил, що стосуються способу призначення, організації та функціонування політичних влад. Нігерієць Б. Нвабузе вважає: «Звичайно, конституція є формальним документом, що має силу закону, за допомогою якого суспільство встановлює для себе управління, визначає та обмежує його повноваження, приписує відносини між його різними органами та відносини останніх з громадянами». В. Шаповал, український вчений, дає трішки інше значення терміна, а саме: він стверджує, що «конституція – це акт вищої юридичної сили, що регламентує окремі сторони економічної і політичної організації суспільства, встановлює засади державного ладу і визначає основи правового статусу особи». Ф. Ардана теж має своє бачення щодо цього терміна, тому він дає таке визначення: «Конституція є синонімом організації влади, тому навіть за відсутності письмового документа держава має конституцію, а якщо такий документ є, то його положення не охоплюють всієї конституції» [2, с. 114–115].

Також є тлумачення, що «конституція» – це основний державний документ, який визначає державний устрій, порядок

і принципи функціонування представницьких, виконавчих та судових органів влади, виборчу систему, права і обов'язки держави, суспільства та громадян [3].

Необхідно також згадати, що під час прийняття нової Конституції в державі була досить непроста політико-правова ситуація, оскільки стосунки між Президентом України і Верховною Радою та суспільно-політичними силами були напруженими. Тоді гостро виражалися національно-територіальні проблеми. Тому держава була на тому рівні, коли суспільство відмовлялося від «минулого», проте ще не ввійшло в «майбутнє». День 28 червня 1996 року став пам'ятним для нашої держави, він увійшов на сторінки історії як день загальнонаціонального консенсусу. Саме в ту визначну дату Верховна Рада України від імені народу ухвалила нову Конституцію України. Проте, на думку деяких спеціалістів, прийняття чинної Конституції України шляхом консенсусу вважають недоліком. Але все ж таки чинна Конституція України відіграла і продовжує виконувати конституційно-правову та конструктивно-стабілізуючу роль у становленні й розвитку громадянського суспільства і держави в Україні [4].

Отже, у Конституції України як Основному Законі держави закріплено функції права. Так, у ст. 8 Конституції йдеться: «В Україні визначається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується» [4]. Принцип верховенства права з формального погляду може бути дотриманий у демократичній державі та в державі, якою керує олігархія, аристократія або одноосібний диктатор [5]. Отже, принцип верховенства права – це практично єдиний ефективний засіб забезпечення непорушності демократії.

Проте, з іншого боку, принцип верховенства права має і окремі недоліки. Основною проблемою, пов'язаною із практичним застосуванням цього принципу, є певна його невідомість. Оскільки під «правом» насамперед розуміється право неписане, мовчазне, яке не має чіткого матеріального вираження; ба більше, воно має надто складну і багатогранну сутність, що унеможливує надання йому матеріальної форми шляхом вираження в логічних поняттях та створення «писаного» кодексу, який би охоплював повний обсяг такого «над-позитивного права». Законодавець, приймаючи нормативний акт, або суддя, вирішуючи конкретну справу, мусять кожного разу звертатися до принципу верховенства права і з'ясувати для себе його значення в кожному конкретному випадку. Зрозуміло, що кожен із них під час вирішення питання щодо тлумачення подібних природно-правових принципів буде спиратися на власні переконання та професійні навички. Отже, застосування принципу верховенства права залежить від особистості суб'єкта його застосування, або, за висловом відомого американського правника Лона Л. Фуллера, «людського чинника» [6].

Проаналізувавши статті чинної Конституції України та цілком погоджуючись із думкою В. Ковальського, робимо висновки, що в сучасній Конституції України в узагальненому вигляді закріплено такі функції права:

– організаційно-інтегративна, яка відображається у ст. ст. 3, 10, 13, 16, 17, 18, 23, 24, 44, 45, 46, 49, 52, 53, 54, 59, 91, 99, 106, 107, 116, 119, 126, 129, 130, 138, 143;

– соціально-економічна функція – ст. ст. 1, 13, 15, 16, 21, 32, 36, 42, 44, 46, 47, 49, 85, 92, 95, 115, 116, 119, 132, 138, 143;

– інформаційно-комунікативна – у ст. ст. 17, 31, 32, 34, 50, 92;

– культурно-виховна – у ст. ст. 52, 92, 12, 11, 35, 36, 49, 53, 54, 66, 85, 92, 116, 119, 132, 137, 138, 143;

– регулятивно-аксіологічна – у ст. ст. 6, 20, 24, 26, 29, 30,

33, 36, 39, 40, 41, 44, 45, 46, 54, 57, 67, 72, 75, 77, 76, 82, 85, 88,

91, 92, 95, 103, 106, 117, 127, 128, 137, 140, 252 Конституції

України [7].

Отже, як ми бачимо, функції права дійсно юридично закріплені в Основному Законі нашої держави. Але переважна більшість тих засад, які відображає Конституція 1996 р., на жаль залишилися тільки на папері, і не завжди відображаються на практиці. Хоча Конституцію України 1996 р. досить високо оцінювали міжнародні експерти, проте вона так і не досягла своїх основних цілей. Яскравим прикладом є ст. 1 Основного Закону, де зазначено, що «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна правова держава», але насправді наша держава так і не стала демократичною, соціальною і правовою державою. Згідно із ст. 3 нашої Конституції: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [4]. Цей припис не виконується повною мірою, оскільки людина, її життя і здоров'я так і не стали в Україні найвищою соціальною цінністю. А, наприклад, судова гілка влади, яка зовсім не стала самостійною та не є незалежною від інших гілок влади, не може повністю забезпечувати права і свободи людини і громадянина. Саме тому вона і не може бути реальним гарантом їхнього захисту. Хочеться згадати про ст. 24, за якою всі громадяни повинні мати рівні конституційні права і свободи та бути рівними перед законом. Стаття забороняє будь-яку дискримінацію. Проте людей, які відрізняються кольором шкіри, фізичним станом чи іншим зовнішнім станом (інвалідність) або мають інші релігійні чи політичні переконання, на жаль, у нашому соціумі не визнають. А ст. 49 передбачає право на безоплатну медичну допомогу. Це, мабуть, найболючіша тема, оскільки немає в нас ніякої безкоштовної медицини, що негативно впливає на матеріальний стан бідної верстви населення. Ще, мабуть, багато статей Конституції можна було б проаналізувати і побачити їх невиконання. Бачимо також, що права і свободи людини та їхні гарантії сьогодні не визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава, на жаль, не відповідає перед людиною за свою діяльність [8].

Згідно з правовою теорією, Конституція – це установчий акт народу, де відображаються основні принципи і правила існування суспільства та держави, причому держава повинна функціонувати задля народу. А народ, у свою чергу, має бути згуртованим і єдиним. Тільки в такому випадку буде позитивний результат і для держави, і для суспільства. Але якщо в державі не буде визначеної національної ідеї, стратегії розвитку та осіб, які вміють і можуть бути на чолі влади в інтересах суспільства, то нам не минути конституційної кризи. Проте це теж зумовлює той рівень розвитку, на якому зараз перебуває наша держава, ті системні проблеми, які в ній відбуваються. Також потрібно врахувати, ще різне історичне минуле окремих

частин українського суспільства, протилежні погляди українського народу на сучасність і майбуття, що також посилює наявні «багатовекторність та невизначеність» державного розвитку [8].

Нині, на жаль, у суспільстві є думка, що якщо не виконуються якісь конституційні норми, то вони є недосконалими, або стверджують, що норма є недосконалою, і саме тому вона не виконується, а Конституція, у свою чергу, повинна бути змінена, оскільки вона не є досконалою. Проте такий висновок поспішний, оскільки потрібно насамперед з'ясувати причину недотримання вимог і норм Основного Закону [8].

Усі повинні усвідомити, що для зміни ситуації в державі на краще не обов'язково влаштовувати вибори чи революцію, оскільки це досить звужує демократичні можливості розв'язання політичних суперечностей і досягнення суспільно значимих цілей. Для того, щоб наша держава стала кращою, все ж таки потрібно, щоб державна влада вдосконалювала конституційні механізми та використовувала їхні можливості для покращення життя громадян, а саме: інтереси суспільства підносити вище за інтереси влади; об'єднати владу та опозицію [8].

Отже, нині в українському суспільстві простежуються деякі недоліки щодо гарантування прав та свобод людини і громадянина, оскільки наша країна перебуває в перехідному періоді до соціальної, правової держави. Тому обов'язковими умовами подолання кризи сучасного перехідного періоду в Україні має бути створена ефективна система захисту прав, свобод та законних інтересів громадян, підвищення правової культури та правової свідомості шляхом наданням ефективної правової допомоги населенню, приведення вітчизняного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів, розроблення наукової концепції розвитку законодавства, насамперед його функціональних аспектів, з орієнтацією на реальне забезпечення прав людини та всебічний розвиток особистості [9].

Висновки. Отже, досліджуючи юридичне закріплення функцій права України на конституційному рівні, можемо зробити висновки, що Конституція України, як Основний Закон держави, загалом гарантує та забезпечує права і обов'язки громадян, суспільства та держави шляхом їх втілення в організаційно-інтегративній, інформаційно-комунікативній, соціально-економічній, культурно-виховній та регулятивно-аксіологічній функціях права.

Література:

1. Стецюк П. Основи теорії конституції та конституціоналізму. Львів : Астролябія, 2003. С. 8–10.
2. Савчин М.. Конституційне право України: підручник / відп. ред. проф., д.ю.н. М. Баймуратов. Київ : Правова єдність, 2009. С. 1008.
3. Словник української мови : в 11 т. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
4. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

5. Шевчук С. Формальна та органічна характеристика принципу верховенства права: до нових методів тлумачення Конституції. *Законодавчий бюлетень*, Київ. 2004. С. 38.
6. Фуллер Лон Л. Анатомія права. Київ : Сфера. 2004. С. 52.
7. Ковальський В. Функції права: ціннісний та сутнісний виміри. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63823/11-Kovalskiy.pdf?sequence=1>.
8. Перспективи конституційної реформи. URL: https://dt.ua/LAW/konstitutsiya_maybutnogo_chi_konstatatsiya_minulogo.html.
9. Конференція на тему : «Реалізація захисту прав людини». URL: <http://www.cgcptd.health.kiev.ua/Social/Conference.Implementing.Human.Rights.pdf>.

Ivanychuk R. Constitutional level of legal establishment of the functions of law in Ukraine

Summary. The article explores the peculiarities of the legal fixing of the functions of law at the level of the Constitution of Ukraine. The main mechanisms for the implementation of the functions of law on the path of Ukraine's development as a democratic rule of law are determined. It is identified that the main problem associated with the practical application of the rule of law is its uncertainty. Since "right" is primarily understood as the right unwritten, silent, without a clear material expression, moreover, it has a very complex and multifaceted nature, which makes it impossible to give it a material form by expressing in logical concepts and creating a "written" code, which would cover the full scope of such "superpositive right". Legislators must adopt the rule of law every time and, in adopting a regulation or a judge in a particular case, find out its meaning in each case. It is clear that each of them will be guided by their own beliefs and professional skills when deciding whether to interpret such natural principles. It is emphasized that at present there are some shortcomings in the Ukrainian society in guaranteeing the rights and freedoms of man and citizen, since our country is in a transition period to a social, rule of law. Therefore, an effective system of protecting the rights, freedoms and legitimate interests of citizens, enhancing the legal culture and legal consciousness by providing effective legal assistance to the population, bringing domestic legislation into line with international standards, must be a prerequisite for overcoming the crisis of the current transition period in Ukraine the scientific concept of the development of legislation, especially its functional aspects, with a focus on the real protection of human rights and the comprehensive development of the individual toast. It is concluded that the Constitution of Ukraine, as the basic law of the state, as a whole guarantees and guarantees the rights and duties of citizens, society and the state, through their implementation in organizational-integrative, information-communicative, socio-economic, cultural-educational and regulatory-axiological functions of law.

Key words: Constitution of Ukraine, functions of law, implementation of functions of law, civil rights and freedoms of the person and of the citizen.